

BŐHM-EMLÉK

A BUDAPESTI ÁG. HITV. EVANGÉLIKUS
GIMNÁZIUMBAN 1928. ÉVI JÚNIUS 20-ÁN,
SZERDÁN, AZ ISKOLA EGYKORI
IGAZGATÓJA,
A NAGY FILOZÓFUS

Dr. BŐHM KÁROLY

EMLÉKEZETÉRE ÁLLÍTOTT
SZOBORMŰ
FELAVATÁSI ÜNNEPÉNEK

EMLÉKKÖNYVE

SZERKESZTETTE

Dr. HITTRICH ÖDÖN
a gimnázium ny. igazgatója

BUDAPEST, 1928.

„Fébé” Ev. Nyomda nyomása. Felelős vezető: Fekete Géza

vitéz Dr. Kender-Kirchknopf
 Erőstornak mentette
 Budapest 1929. II.

Böhm Károly fia,
 Dr. Fehér István

Egyházi főhatóságaink rendelkezései szerint az 1924—25-ik tanévtől kezdve gimnáziumunk évenként hála- és emlék-ünnepet szokott rendezni. Az első évben Dr. Hittrich Ödön emlékezett meg Schedius Lajosról, iskolánk alapítójáról; a következő évben Dr. Kliment Jenő méltatta Hunfalvy Pál, iskolánk egykori nagynevű felügyelőjének érdemeit. 1927-ben Dr. Koch István emlékezett meg Dr. Teichengräber (Tavasy) Lajosról, aki 1845-től 1848-ig volt iskolánk igazgatója és ez időben az első egyetemes tanügyi kongresszust szervezte hazánkban. Ez emlékünnepeken tartott felolvasásokat kinyomattuk s így törekedtünk iskolánk körül érdemeket szerzett nagyjaink nevét tanulóifjúságunk, volt növendékeink és az utókor előtt ismeretessé tenni és megörökíteni.

Az 1927—28-ik tanévben Dr. Böhm Károly, iskolánk egykori igazgatója, a nagynevű filozófus emlékének szenteltük a kegyelet ünnepét, melyet nagyjelentőségűvé tett az, hogy e napon avattuk fel az érdemes férfiú emléktábláját az egyház vezető férfiainak és a tudományos élet képviselőinek jelenlétében. Az emléktábla gondolatát Dr. Szigethy Lajos nyugalmazott kartársunk, tiszteletbeli igazgató vetette fel és megvalósításához áldozatkészen hozzá is járult. Az emléktábla, melynek költségeiről 1927—28. évi iskolai értesítőnkben számoltunk be, Lux Elek szobrászművész alkotása, úgy mint hősi emléktáblánk is.

A felavató-ünnep az alábbi sorrend szerint folyt le 1928. június 20-án:

1. Beethoven: Isten dicsősége. Éneklé a Dal- és Zeneegyesület vegyeskara *Oppel Imre* tanár vezetése alatt.
2. Elnöki megnyitót mond *D. Raffay Sándor* püspök.
3. Dr. *Szigethy Lajos* ny. igazgató ünnepi beszédet tart.
4. Dr. *Bartók György* a szegedi *Ferenc József* tud. egyetem ny. r. tanára emlékbeszédet mond.
5. A Volt Növendékek Egyesülete nevében beszél *Dr. Elischer Gyula* a debreceni *Tisza István* tud. egyetem orvostudományi dékánja.

6. Dr. *Hittrich* Ödön igazgató átveszi az emlékművet.

7. Pappváryné-Szabados: Hiszekegy. Énekli a Dal- és Zenegyeselet vegyeskara *Oppel* Imre tanár vezetése alatt.

8. Elvonulás a Lux Elek szobrászművész alkotta emléktábla előtt.

Az ünnep fényét megjelenésükkel emelték következő vendégeink:

A Magyar Tudományos Akadémia képviselőiben Dr. *Ravasz* László dunamelléki püspök, *Kozma* Andor, Dr. *Pauler* Ákos, Dr. *Zimmermann* Ágoston egyetemi tanárok és *Mikola* Sándor igazgató; báró *Radvánszky* Albert egyetemes egyházi és iskolai felügyelő képviselőiben Dr. *Mágócsy-Dietz* Sándor egyetemi tanár, az egyetemes tanügyi bizottság elnöke; a *Luther* Társaság képviselőiben Dr. *Schneller* István egyetemi tanár, alelnök és Dr. *Scholtz* Oszkár egyházkerületi világi főjegyző; Dr. *Pintér* Jenő budapesti tankerületi kir. főigazgató képviselőiben Dr. *Mohr* Győző középiskolai tanár; Dr. *Németh* Ödön egyetemi tanár, iskolai I. felügyelő; Dr. *Imre* Sándor egyetemi tanár, Dr. *Szelényi* Aladár kormányfőtanácsos, egyetemes világi főjegyző, Dr. *Rásó* Lajos kormányfőtanácsos, egyetemes ügyész, Dr. *Pazár* Zoltán kuriai bíró, *Okolicsányi* Gyula egyházmegyei felügyelő, vitéz Dr. *Kendeh-Kirchknopf* Gusztáv bányakerületi központi lelkész, *Kemény* Lajos igazgatólelkész, *Király* Ernő és *Rácz* László ny. gimnáziumi igazgatók. A közönség első sorában ültek a *Böhm*-család tagjai, köztük Dr. *Böhm* Dezső, az ünnepeltnek fia, a budapesti evangélikus leánykollégium igazgatója és az ünnepelt unokahuga, *Moc-kovcsák* Jánosné, a volt zólyomi evang. főesperes özvegye *Besztercebányáról*.

*Mélyentisztelt Ünneplő Közönség!
Kedves Ifjúság!*

Talán sohasem emelkedik olyan magasra az emberi lélek gondolata, mint mikor a maguknak tiszteletet kivívó és minden mások fölött tiszteletreméltó lelkek előtt hódolatos érzéssel megáll és reájuk kegyeletesen gondol. Ez a gondolat és ez az érzés nemcsak azt emeli magasra, aki előtt megáll, hanem azt a lelket is, amely hódolatra buzdúlt. Mert az ilyen érzésben, az ilyen meghódolásban van valami abból az érzésből, amely az istentisztelet órájában keletkezik bennünk, mikor az őszinte tisztelet megalázkodása fogja el és tartja birtokában az emberi lélek minden gondolatát. A megalázkodás valami csodálatosan felemelő és magasztos érzés. Mert semmi sem emeli olyan magasra az embert, mint mikor önmagát megalázza, a lélek világának azt a fényét gyújtja meg, amely a magasságokat világítja meg és a magasságokba vezet.

Ilyen érzés fogja el a lelkünket, mikor most Bőhm Károlyról emlékezünk. Csak az olyan emberek tudnak felsőbb világokból kisugárzó eszmékkal megtermékenyíteni emberi lelkeket, akik maguk is gazdagok és csak olyanok tudnak másokat igazán magasra emelni, akik a többieknél magasabban járnak, csak olyanok tudnak bennünket bevezetni a tökéletességek csodálatos országába, akiknek a szelleme ezt az országot már végigjárta és eljutott az örök valóságokhoz. Hogy mit érezhet az olyan ember lelke, aki láthatatlan világok törvényeit kutatja és tárja fel, azt csak az ilyen kivételes lelkek tudhatják igazán. Mi már akkor is gazdagok vagyunk, ha ezeknek a gazdag lelkeknek kincseiből megfoghatunk egy-egy kis töredéket, ha magunkba fogadhatunk e lelkek fényéből egy-egy töredékfoszlányt. Mikor pedig az ilyen nagy lelket a mindennapi élet küzdelmeiben elfáradt ember maga elé varázsolja, úgy érzi, hogy más világokba lépett át, amelyeknek sokkal ragyogóbb a fénye, sokkal melengetőbb minden sugara.

Igen Tisztelt Vendégeink, Kedves Ifjúság! Ennek az iskolának fenntartó testülete, a Deák-téri evang. két testvéregyház örvendez azon, hogy ünnepelhet, büszke arra, hogy magáénak mondhat olyan embert, mint Böhm Károly, aki míg e földön élt és munkálkodott, örök igazságokat tárt föl és örök szépségeket oltogatott embertársai lelkébe, a maga lelkéből sugározván azokra fényt és világosságot. Mi boldogok vagyunk, hogy ünnepelhetünk és e boldogság érzésével köszöntöm vendégeinket, köszöntöm az ünnepelt volt kartársait és tanítványait, köszöntöm tisztelőit, köszöntöm a tanári kart és az ifjúságot, de különös örömmel és tisztelettel köszöntöm Böhm Károly családjának itt megjelent tagjait, akikre sugározzék a mi örömmünk minden fénye és a mi büszkeségünk minden dicsősége, hogy iskolánk és egyházunk ilyen férfit mondhatott magáénak. Ezzel a köszöntéssel a mai ünnepet tisztelettel megnyitom.

D. RAFFAY SÁNDOR.

II.

Mélyentisztelt Ünneplő Gyülekezet!

1846-ban, Bőhm Károly életének hajnalhasadásán szülő-városában, Besztercebányán a polgári elem német jellegű volt. Bőhm Gottlieb, a tisztés „Kurschmied“, gyógyítókovács is mint hazafias lelkű német ember németül buzdította fiát: „Károlyom, magyar vagy, Kossuth és Deák nevének hallatára le kell térdepelned!“

Bőhm Károly, a tizenkilencedik század magyar Melanchton Fülöpje, szellemi testvérével, Zólyomvármegye másik büszkeségével, az atyai ágon tót származású Bél Mátyással, a tizennyolcadik század magyar Melanchtonával klasszikus bizonyossága annak, hogy ez a mi lutheri magyar világunk szent kohó: egekig lobogó lángjával magyar szinarannyá, abszolút nemzeti értékke váraszol ezernyi idegen nemes ércet.

Bőhm Károly tizenhárom éves koráig alig tudott magyarul. A betűre szomjas gyermek elolvasott minden német könyvet, ami a keze ügyébe került. De a nagy értékelő már akkor is felismerte Schillerben a tiszta aranyat. Az eszményiség leendő filozófusa mint első osztályos gyermek könyv nélkül tudta az eszmék és eszmények kincsesházát, a Lied von der Glockét és megérő lelkesedéssel szavalgatta. Az iskolában is minden tárgyat németül tanult. Hiszen ez volt a leg-sötétebb Bachkorszak.

De Bőhm Károly tizenhárom éves korában felröppent a nemzeti hajnal a magyar égre. Bach Sándor elénekelhette volna: „Már siess hazámba vissza vert seregem.“ Ha ugyan tudott volna magyarul énekelni és ha egy bukott miniszternek egyáltalában lett volna kedve énekelni. Bach Sándor „huszárjai“, a Chalupkák és a Hodlicsekek visszatértek nekik szép hazájukba, melyet bizony nagyon kár volt elhagyniok.

A besztercebányai derék német presbiterek ötosztályos kis gimnáziumjukat teljesen magyarrá tették. A tűzeszű kis Bőhm Károly azonban a neki ekkor még idegen nyelven is első eminens maradt, kedveltje jó tanárainak, köztük Márkus

Sándornak, leendő sógorának, akinek igen nagy hatása volt szellemi fejlődésére.

A harmadik osztály évvégi vizsgálatain pompás magyar feleleteiért nem kisebb ember dicsérte meg, mint Radvánszky Antal, Zólyomország koronátlan királya, az egykori nagy alispán, később egyházunk egyetemes felügyelője „dulce decus”-a és praesidiuma. Most már Arany János foglalta el szívében az első helyet, még Schiller előtt is. Azt mondta kedves barátjának, Králik Lajosnak, a későbbi pesti evangélikus iskolai felügyelőnek, hogy a világirodalomban a legszebb az a négy sor, amelyik így kezdődik: „Hullatja levelét az idő vén fája.” „Hidd el Lajoskám, ilyen szépet még Homeros se írt!”

Már pedig, ha ő ezt mondta, annak súlya volt, mert Homerost már gimnázista korában elolvasta görögül. Sőt önálló megjegyzésekkel látta el. Az isteni gyermek, lángesze fényénél sok olyan igazságra is rátalált, amit a hírneves Homeros-kutatók nagy fáradsággal ástak elő a kódexek mélységeiből.

Böhm Gottlieb azonban nemcsak nagy magyar ember, hanem nagy lutheránus is volt: ő és házanépe szívesen és gyakran látogatták az Úr hajlékát. Böhm Károly is szerette, megértette Luthert és a rokonlélekből meglátta a három abszolút értéket: a szabadság, a felelősség és a szeretet lelkét. Olvashatjuk ezt 1883-iki Luther-jubileumi beszédében, melyet mint a mi evangélikus gimnáziumunk igazgatója tartott.

A lutheri érzésű édesapa, nem is iratta be fiát a hatodik osztályra a helybeli katolikus gimnáziumba, hanem áldozatokat nem kímélve, Pozsonyba vitte. A pozsonyi evangélikus liceum, akkor az ország középiskolái között az elsőséget talán csak Eperjesnek, Vandrák és Hazslinszky Kollégiumának engedte át.

Kitűnő tanárai voltak: köztük Bolemann István, Petőfi egykori igen kedves selmebányai tanára, akiről azt írta egy barátjának, hogy nagy csapás fenyegeti őket: a jó Bolemann István készül elhagyni Selmecet, „Pozsonyba távozandó”. Jó az ilyeneket mindig hangsúlyoznunk, hogy így fenntartsuk a magyar evangélikus iskola jogát Petőfihez, akiben a legnagyobb, sőt abszolút értékkel ajándékozta meg a nemzetet.

Kiváló tanár volt még Lichner Pál, Fuchs Albert, különösen pedig a félelmetesen szigorú görög filológus, Michaelis Vilmos. Még ma is megremegek, ha nevét kiejtem, mert én is tanítványa voltam. De Böhm nem félt tőle, igen kedves tanítványa volt, sőt valóságos tekintély előtte és ami ugyanannyit ér, a diákság előtt is: az iskolában is, és a magyar és német önképzőkörben is, melyek egymással vetekedtek a nemzeti szellem ébrentartásában.

Ezekben Böhme verseivel is, drámáival is kitűnt. Így lett stílusa hajlékonyá. Így tanulta meg azt, amiben később olyan nagy mester lett: hogyan kell kevés szóval sokat mondani.

De leginkább mint félelmetes, de igazságos bírálót tisztelték. Szinte hajlandók volnánk azt mondani róla, amit Berzsenyi az idősebb Wesselényiről mondott, hogy neve „rettegetes vala és imádott.”

A gyermek a férfiú atyja. Böhme később is nem egy felűjt, úgynevezett nagyságot a semmiségbe pukkanított kritikái tollának finom szúrásával. Rengeteg sokat tanult — még akkor is, mikor gazdag szerb iskolatársai közé keveredve, rövid időre „mulató diák” lett. Megtanult tőlük szerbül és lelkét a szerb népköltészet kincseivel gazdagította, mint nem sokkal előbb egy másik „nagy lutheránus”, Székács József. Megtanult sok kultúrnyelvet és az emberiség legnagyobb irodalmi kincseit eredetiben olvassatta.

De már hetedik osztályos korában éjjeli és nappali olvasmánya Kant: „Kritik der reinen Vernunft”-ja volt. Már ekkor a legmagasabb célt tűzte maga elé, hogy nemzetét önálló filozófiai rendszerrel ajándékozza meg. És pedig magyar nyelven! Mert a magyar tudósnak elsősorban magyarnak kell és csak másodsorban szabad tudósnak lennie. És a magyar filozófus minek is hordana vizet a német filozófiai irodalom szélesen hömpölygő Dunájába.

Pozsonyban lett teológus, habár nem érzett hivatást a lelkészi pályára. Akkor a teológia volt kapu a tanársághoz, a tanárság pedig a filozófia műveléséhez.

Filozófusnak készült két esztendeig több német egyetemen. Különösen Tübingában, Jénában, Berlinben. Majd 1872-ben hazahívták a pozsonyi liceumba helyettes-tanárnak, hogy tanítsa a teológusoknak a filozófia történetét és a gimnázium első osztályában a latin nyelvtant.

Szerény kezdet volt ez. Anyagilag is. Évi fizetése 399 forint 96 krajcár volt. Mi okozta, hogy fizetését 400 forintra sem egészítették ki? Nem tudom. Talán a protestáns szegénység.

Pedig sehol se folyt nagyobb pazarlás, persze a szellemi kincsekben, mint a mi protestáns magyar világunkban, ahol Bolyai Farkast, az emberiség három legnagyobb matematikusa közül az egyiket, a marosvásárhelyi kollégium harmadik osztályában a kamatos-kamat számításának tanításával terheltek meg, ahol Hazslinszky Frigyesnek, a nagy botanikusnak Eperjessen mindent kellett tanítania: latint, görögöt, fizikát éneket, rajzot, kertészettant, még héber nyelvtant is. És ahol Böhme Károlynak, míg agyában világotmegváltó eszmék forrongtak, a pozsonyi liceumban az első osztályosok dolgozatait kellett javíthatnia.

Valóságosan a Madách-féle falanszter-rendszer volt ez, melyben Luthert kazánfűtőnek, Platont pásztornak tették meg.

De csak egy évig maradt pozsonyi tanár. 1873-ban nyolcosztályúvá egészítették ki a pesti evangélikus csonka gimnáziumot és a nagy Hunfalvy Pálnak, az iskola felügyelőjének ajánlatára ide hívták meg a klasszika-filológiai tanszékre. 1873-tól 1896-ig volt a mi intézetünk hőskora, amit Bőhm-korszaknak is nevezhetünk. Kiváló tanárok (Torkos László, Lehr Albert, Heinrich Gusztáv, Petz Vilmos, Petz Gedeon, Weber Rezső, Tolnai Vilmos és társaik) a virágzás magas fokára emelték ezt az intézetet.

Hogy ilyen kiváló emberek is elsőnek ismerték el Bőhm Károlyt maguk között és tíz év múlva igazgatójukul ajánlották a fenntartó hatóságnak, az magában is bizonyosága kimagasló egyéniségének.

De bizonyos tekintetben az egész evangélikus tanárságban is első volt és mint az egyetemes tanügyi bizottság előadója sokszor vitt vezérszerepet üdvös tanügyi reformok megalkotásában.

De klasszikus értékű tankönyveivel, a Lélektannal és a Logikával, melyek ma, iskolaügyünk szerencséjére Tankó Béla átdolgozásában újra megjelentek, az általa alapított Philo-sophiai Szemlében és másutt megjelent cikkeivel, egyéniségének varázsával, fokozatosan az egész magyar tanárságnak, sőt a magyar értelmiségi osztálynak is egyik szellemi vezetője lett.

Milyen volt Bőhm Károly iskolánk kebelében az ifjúsággal szemben? Van erre hiteles tanúm, maga az ifjúság. Egyik mellékneve, amivel felruházták: „Dikajozüné”, a feltétlen igazságosság, mi más, mint a diákok hódolata a tanár tiszta jelme előtt. Másik mellékneve: „Zeüsz patér”, atyaúristen. mi más, mint a diákok hódolata a tanár végtelenül kimagasló szellemi felsőbbisége előtt?

Milyen volt Bőhm Károly az iskola Előljáróságával szemben? Erre is van hiteles tanúm: Králik Lajos, az iskola felügyelője azt írja róla, hogy abszolút tekintély volt az egyház képviselőtestülete körében. Nem sokat beszélt, olyan volt, mint Moltke, a nagy hallgató. De ha az iskola nagy érdekei, vagy a tanárság méltányos kívánságai parancsolták, szót emelt és márványba vésésre méltó tömör, logikus előadásának igen nagy volt a súlya.

Milyen volt Bőhm Károly a tanárok körében? Erre is van hiteles tanúm. Hittrich Ödön, tisztelt barátom, aki kora ifjúságában ama nagy tanári karnak méltó tagja volt, azt mondta nekem, hogy a nagytekintélyű igazgatóra szinte félő tisztelettel

tekintettek fel, de a meleg szívű, jó kollegát őszintén szerették. Nem volt mindig nyájas és jó kedvű. Hogyne borongtak volna felhők azon a magas homlokon, amely mögött Zeüsz patér gyártotta villogó gondolatvillámain. Hogyne zavarta volna lelke derűjét, ha fölséges gondolatainak olympusi magaslatáról leráncigálták az igazgatói, aprólékos, szinte azt mondhatnám „házmesteri“ gondok alacsonyabb rendű világába. De ha a hatalmas gondolatműhelyben munkaszünet állott be, mikor a kicsinyes bajokat feledni tudta, kartársai nyájas mulatozásai közben ő volt a legvidámabb. Szinte gyermek módjára tudott örülni az örülőkkel.

Mert azok a nagy tanárok nem voltak megsavanyodott szobatudósok. Azoknak az életvidám embereknek, akik Jénából, Heidelbergából kerültek haza, a „Gaudeamus igitur“ volt a kedves nótájuk. Azok úgy gondolkodtak, hogy a jó Isten nem cél nélkül csepegtetett aranyszínű nektárt Tokaj szőlővesszein. De összejöveteleik magasabb rendű szellemi szümpozionok voltak. Ezeknek különösen Bőhm Károly adta meg az éltető fűszert, szellemesen csipkedő, de sohasem sértő görög verseivel. Nem volt-e az a kor igazán a tanárság hőskora? Hol találnánk ma mulató társaságot, akár tanárit is, melyet görög versek szellemes finomságával lehetne megértő jókedvre deríteni?

Bőhm Károly legboldogabb órái mégis azok voltak, amiket szerető családjá körében töltött el. Azt mondják, hogy a házasság sorsjáték. Ő az a ritka szerencsés ember, akinek kétszer kihuzták főnyereménnyel a sorsjegyét. Első felesége is, második is őt megértő, nemes lélek volt. Örült szépen fejlődő gyermekeinek: zeneileg is nagy műveltségű fiainak zongorajátékában, mindent feledve, gyönyörködött.

Boldog volt, ha megtalálta a szépet a képzőművészetben. Sokat utazott és például a müncheni képtárak egy-egy abszolút értéke előtt órákig álldogált, míg lelke, görög szinmeglátással szólva, boldogan lebegett a szépség tengerének bibor hullámain.

Igen boldog volt a természet kebelén. Örömet bolyongott egyedül szülőföldje gyönyörű erdeiben. Szerette az erdőt. Illetőleg ezzel nagyon keveset mondunk. Olyan magasztos érzés töltötte el ott, amit csak versben tudok kifejezni:

„De jó volna innen soha el nem menni,
Földanyánk keblébe mély gyökeret verni.
Az Istent keresve, minden mást feledve,
Lombkarokat tájni fel-fel az egekbe.“

Az erdő azonban nemcsak örömök forrása volt reá nézve, hanem hatalmas gondolat-laboratórium is. Itt alakult ki, magános sétái közben, véglegesen filozófiai rendszere, három

évtized szakadatlan, fáradságos, de gyönyörűsége munkásságának megkoronázása.

Ezt a rendszert szakszerűen ismertetni nem kívánom, nem is tudnám: hiszen nem vagyok a filozófia szaktudósa. Ez az ünnep különben is középiskola ünnepe. Hadd váltsam fel tehát középiskolai aprópénzre azt az óriási értékű „Niebelungenhortot“, a Bóhm Károly filozófiáját. Egyenesen ifjú tanítványainkhoz fordulva, hadd mondjam el néhány percig, milyennek képelem azt az iskolát, melyben Bóhm Károly szelleme uralkodik.

*

Kedves Ifjú Barátaim! Az az iskola, amelynek Bóhm Károly a vezérlő szelleme, tehát a mienk is, nem komor börtön, melyben kegyetlen zsarnokok és remegő rabszolgák találkoznak minden hétköznapon öt keserves órára, hogy azután tizenkilenc óráig egymást feledni igyekezzenek. Nem is sivár műhely, ahol a szaktudomány kalapácsával rengeteg adattermetet kalapálnak bele a tanítványok puha agyvelejébe. A Bóhm Károly iskolája csobogó patak mellett üdén csillogó bársonyos rét, amelyen művészelkű emberek jól megválogatott ismeretekkel és eszmékkel öntözik a gyermeki lélek vásznát. Ezeknek az ismereteknek jó részét felszívják a feledés nap-sugarai, de a vászon megfehéredik. A gyermeki lélek vásznanak ez a fehérsége: az eszményi gondolkodás.

Ez az iskola tehát az eszmék és az eszménység temploma. Több annál: mennyországa. És pedig mint a klasszikus tudományok iskolája, görög mennyország, elizium.

A görög hősök lelkeinek, mielőtt ide bejuthattak volna, meg kellett fürödniök a feledés Léthe-vizében. Nektek is el kell felednetek itt a külső világot. Mert ebben a szellemi republikában, ahol a „szellem a legmagasabb méltóság“, ebben a kis Athénben, ahol Perikles, vagyis az abszolút intelligencia a koronáttalan király, mindegy, hogy édesapátok gróf-e, vagy kispap, milliomos bankár-e vagy napszámos.

Ez az iskola versenyter: az jut leggyorsabban a célhoz, aki repülni tud, aki Ikarusként szárnyakat ragaszt a vállaira. Egyik szárnya a szellem, a másik ennek ikertestvére, a jellem.

Ez az iskola nagy aranyműves bolt. Benne tanár és tanulók együtt folytonosan értékelnek és pedig nemcsak eszükkel, hanem szívükkel is. Mert itt is áll az, amit Eötvös József édesanyja a női lélek finom érzékenységével kimondott: „Fiam, ne higgy az olyan gondolatnak, aminek a szíved ellentmond.“

Es értékelés közben megtaláljuk, hogy abszolút érték az intelligencia, mert ez abszolút értékeket, eszméket termel. A vallás, a tudomány, a művészet, a társadalmi élet terén életre kelő eszmék együttvéve az emberi kultúrát jelentik.

Az eszmék világeszmék, ugyanazok a forró szerezsenhomokon és Grönland örök haván. De életet a nemzeti gondolat napsugara ad nekik. Bőhm Károly iskolája hazátlan embereket nem akar nevelni, de nem is tudna, mert senki se adhat mást, mint ami a lényege. Az eszmék nem csecsemőként születnek az idők méhéből, hanem Athéné istenszonyként teljes fegyverzettel pattannak ki a világszellem agyából. És öklelő kopjával azonnal harcba rohannak, mert ők győzni, uralkodni akarnak. Ez az uralkodni-akarásuk a világtörténelem, mely nem anyagi érdekek, hanem eszmék harca. Ép ezért az eszméknek a szabadság az életelemük, mert megkötözött kezekkel nem lehet harcolni. A szabadságnak sokféle neve van: Lelkiismeret-szabadság, sajtó-szabadság, gyülekezési, társulási-szabadság, vallás-szabadság, alkotmányosság, nemzeti függetlenség, területi integritás. Együttvéve pedig Petőfivel „százszorszent égi szabadság”-nak hívjuk őket.

Ezt a harcot mi nem nézzük télenül, mert az ember nem „önző, falékony húsdarab,” hanem lelkes lény, aki bele-rohan az eszmék tűzébe s azokból diadalmasan új életre kél.

Az eszmékért harcolni gyönyörűség, sebet kapni édes dolog, mártírhálalt halni megdicsőülés. Az a nemzet, mely az eszmékért nemesen harcolva elbukott, nem olyan szánalomra méltó, mint az a nemzet, melyet a konjunkturák meg nem érdemelt diadalra segítettek és ezt kapzsisága kielégítésére használta fel.

Bizony, kedves fiaim, Bőhm Károly géniusza világitó csillagunk a trianoni bánat sötét éjjelében is.

*

Mélyentisztelt Ünneplő Gyülekezet! Csak néhány cseppet merítettem a csillogó kristálytengerből, Bőhm Károly filozófiájából, de ezekben is megláthattuk az eszménység éltető napsugarát.

Ezt a hatalmas, nemzetet megváltó filozófiai rendszert „Az ember és világa” című hatkötetesre tervezett munkába foglalta össze, melynek első kötete 1883-ban jelent meg.

A hajnal fia belefűjt harsonájába, mint közel négy évszázaddal elébb a hajnal másik fia, Luther, mikor kilencvenöt tételét kiszégezte a wittenbergi vártemplom kapujára.

És Bőhm várta a feleletet. Nem a dicséretet: arra nemes önbizalmának nem volt szüksége, hanem a támadást, amire felelhessen, mert neki a harc volt az életeleme. És mi történt? Amit Goethe mond Meeresstille című versében:

„Semmi rezdülés a légben! Halál csendje, borzalom,
Mérhetetlen messzeségben mozdulatlan nyugalom!”

Egyelőre teljesen agyonhallgatták. Még a tudományos akadémia tudósai is.

Képzeltjük lelke haragos fájalmát. Olyan volt ez, amilyen Mózesé lett volna, ha akkor, mikor vesszejével a sziklából forrást fakasztott, azt mondták volna a zsidók: „Nem iszunk kristályvizedből, inkább szomjan halunk meg!” És látnia kellett volna, hogyan issza fel az életető elemet a sivatag közönyhomokja.

Ráadásul más mellőzés sebe is gyötörte évek hosszú során át.

Először is állapítsuk meg, hogy gimnáziumunkat őszintén szerette. Hiteles tanúnk erre hűséges élettársa, aki őt legjobban ismerve, úgy érezte, hogy férje lelke szerint cselekszik, mikor a Marcibányi-féle nagy jutalomból, mellyel a nagy filozófust halála után koszorúzták meg, iskolánk javára tett ezerkoronás ösztöndíj-alapítványt.

És mégis elkívánkozott innen, mert a gyertyának magas gyertyatartóban a helye, hogy onnan messze világíthasson. Böhm Károly egyetemi tanári székre vágyakozott, hogy onnan egész nemzetének szólhasson.

Már 1873-ban pályázott a kolozsvári egyetem filozófiai tanári székébe. De a jogász urak, akik megfoghatatlan szakértelemmel intézték az egyetemek ügyeit, nem őt, hanem egy, különben érdemes embert, nagy írói dinasztia tagját nevezették ki, akinek jelentőségét Beöthy Zsolt, a nagy értékelő úgy állapítja meg, hogy melegen és játszi könnyedséggel tudott meglehetősen szép verseket írni.

De a millennium esztendejében Böhm szerencséjére, azaz nem Böhmnek, hanem a magyar nemzetnek szerencséjére a kolozsvári egyetem pedagógiai tanári székében ott ült már egy másik nagy magyar és lutheránus érték. Mélyen meghajlunk itt előtte, mint az erdő szélének szellőtől lengetett bokrai az erdő nyolcvanegy éves életerős tölgyfája előtt.

Schneller István indítványára a filozófiai kar tanárai, titkos szavazással, egyhangúlag Böhm Károly meghívását ajánlották a megüresedett filozófiai tanári székbe. A kultuszminiszterium jogász urai is engedtek, bár nem könnyen. Így került Böhm Károly Kolozsvárra.

Itt megszerette Erdély lelkét, melyet Ravasz László olyan finoman rajzolt meg. Erdély lelke pedig megszerette őt.

Erdély lelke, vagyis az erdélyi magyar értelmiségi osztály nagy többsége protestáns és pedig elsősorban református, másodsorban unitárius. Mert sajnos, a mi erdélyi hitsorsosaink nagy többsége, a szászság, elszigetelt életet él. De a magyar

géniusz — hála Isten — tőlük is hódított el abszolút értékeket: egy Heltai Gáspárt, Dávid Ferencet, Aprily Lajost.

Igy azután csak természetes jelenség, hogy Bőhmnek „lelkétől lelkezett“ legkedvesebb tanítványai reformátusok voltak. Engedjék meg, hogy betűsorba helyezve, megnevezhessem a legkiválóbbakat: Bartók Györgyöt, Imre Sándort, Makkay Sándort, Ravasz Lászlót, Tankó Bélát.

Úgyhogy ez a mai ünnep, a protestáns testvériség ünnepe is. Ez a terem most úgy tűnik fel, mintha Moore Tamással szólva, a barátság diplomája volna, és Bőhm neve sok más szép eszme mellett a protestáns egység szent szimboluma is.

Bőhm Károlyt 1911-ben, boldog munkássága köréből nemzetére és családjára nézve nagyon korán elragadta a halál. Géniusza, mely olyan magasán repült a föld pora felett, felszállt az örök dicsőség glóriájába.

Hamvait kedves szülővárosába vitték örök nyugalomra. Sírja fölött a nemzet gyászát végtelenül gyöngéden és kevés szóval igen sokat mondva, Schneller István tolmácsolta.

Besztercebánya, Pozsony, Budapest, Kolozsvár és ismét Besztercebánya. Bőhm életpályájának állomásait megnevezve, önmagába visszatérő bűvös körvonalat, aranyabroncsot rajzoltunk meg, mely édes hazánk széttépett, de egymáshoz epedve vágyakozó töredékeit magasabb egységbe foglalja össze.

*

És most bizonyos tekintetben hazahoztuk Bőhm Károlyt. Nem ama négy fal közé a Deák-téren, ahol élete negyed-évszázadán át munkálkodott, hanem szerető családjá körébe, ahol a kedves Besztercebányáról ide zarándokolt hű rokonai-val együtt két fia fogadja. Egyiknek a geniusza. Bőhm Károly legidősebb fiának, Ottónak neve fel van írva előcsarnokunkban iskolánk oltárán, a hősi halottak emlékére, úgyhogy most már két tábláról, Lux Elek művészi ihlete által alkotott két abszolút értékről ragyog felénk a Bőhm-név, önfeláldozó hazaszeretetre és eszményiségre buzdítva bennünket.

Bőhm Károly másik fia, Dezső, eleven valóságban üdvözli az édes apát, akinek bár másforma tehetségekkel, de híven nyomdokaiban jár. Mert ne feledjük el, hogy Bőhm Károly mint sok másban, úgy a nőnevelésben is úttörő apostol. Van egy kis műremeke, egy értekezése, melyben híven megadja a női lélek természetrajzát és megmutatja az utat, hogyan kell a nőket egyéniségüknek és hivatásuknak megfelelőleg nevelni.

A mai ünnepen az idősebb testvérnek, a gimnáziumnak büszke öröméből részt kér az ifjabb testvér, a leánykollegium is, mely Bőhm Károlynak és fiának szellemétől irányítva úgy

kívánja nevelni a leányokat, hogy kilépve az életbe, önállóan keressék az Istenséget, vagyis a szép formában jelentkező esztétikai, erkölcsi és gondolati szépet.

Böhm Károly nagyobb családjának tagjai vagyunk mi iskolafenntartó egyház is, hiszen képviselőtestületünk sok tagja, köztük két iskolafelügyelőnk, Németh Ödön és Zimmermann Ágost is Böhm Károly tanítványai voltak.

Böhm Károly nagyobb családja vagyunk, mi tanárok is, mert ebben a körben akkor is megértették őt, mikor a külső világ közönye annyira fájt szívének. Az 1886-iki Philosophiai Szemlében van négy cikk: a matematika, a csillagászat, a mechanika és a fizika filozófiájáról. Mind a négy cikket a mi iskolánk tanárai, Ormai Lajos és Ráth Arnold írták. Bizonyosságai e cikkek annak, hogy Böhm Károly iskolájának tanárai egész a mai napig igyekeznek szaktárgyaik tanításában a filozófia magasabb régióiba szárnyalni és tanítványaikat is magukkal emelni.

De hogy Böhm Károly igazán itthon érezhesse magát iskolánk pantheonjában, kell hogy eszményies, magasba törő ifjúságban gyönyörködhessek.

Teljesedjék meg hát szívetek, Ifjú Barátaim, nemes dicsőségvágygal. Igyekeztek a szellemnek azt a legmagasabb méltóságát, a tudományok versenyében az illetékes bírák ítélete szerint iskolátok által megszerzett első helyet továbbra is megtartani. Legyen jelszavatok az, amit legdicsőbb iskolatársatok, gimnáziumunk legnagyobb büszkesége, az evangélikus magyar iskola által termelt abszolút érték, Petőfi Sándor olyan szépen mond „Én” című költeményében:

„Ez a világ Isten kertje!
Gyom s virág vagytok ti benne
Emberek!
Én e kertnek egy kis magja,
De az Ur ha pártom fogja,
Benne gyom tán nem leszek.”

Dr. SZIGETHY LAJOS:

III.

Uraim és Hölgyeim!

Az a férfiú, akinek ittműködését hálás emberek művészi táblával örökítették meg, fényes öntudatának bámulatraméltó erejével soha el nem múló emléket állított magának a magyar szellem történetében. Fényes öntudatának bámulatraméltó ereje tükröződik egész egyéniségében, amelyet most lelki szemeim elé idézek és amelyet a benne élő szellem hatott át, alakított ki. Szemeiből minden körülmények között ez az átalakító szellem sugárzott felénk és értesített minket arról a belső világról, amely az idők lassú folyamán a külső dolgok érintésére és végtelenből jövő indításokra teremtdött a Bőhm Károly lelkében. Ezek a tiszta, gyermeki szemek egy egész, hosszú életen át soha nem lankadó szeretettel csüngöttek a szellem láthatatlan, örök világán és kutatták azt a végtelen értéket, amely nélkül nincs semminek sem becse ebben a földi életben. Ezek a tiszta és gyermeki szemek forró sovárgással vágytak az ideák valódi világába, mert aki ezeket az ideákat meg nem ismeri, az nem fogja megismerni a földi életet és az érzéki világot sem. Bőhm Károly a szellem igazi szeretője volt, aki a durva valóság szétszórt adatai fölé emelkedve abban a felsőbb világban érezte otthon magát, amelyet Platon igazán nevezett a valóságos valóságnak. Ezzel azonban korántsem akarjuk azt mondani, hogy Bőhm Károly a tapasztalat termékeny talaját megvetve, az alaptalan speculációk légüres terében érezte jól magát. Ellenkezőleg. Bőhm Károly az adott valóság megmagyarázását, az előttünk elterülő világ megértését tűzte ki élete feladatául. De jól tudta azt is, hogy a világot másként nem, csak magamból éríhetem meg. Mi csak azt ismerhetjük meg, ami bennünk van s ezért az ismeret valóban nem egyéb, mint önmagunk tudatos kifejlése. Az ember és a világ, az ember és az ő világa egymástól elválaszthatatlanok, mert a szellem az ember által mutatkozik meg és ölt testet a világban. A természetben is a szellemet látjuk és a természetet mindig a szellemen keresztül látjuk. Ez az alap-meggyőző-

dés hatja át Böhm egész gondolkozását és ő ettől a meggyőződéstől, amelyre hosszú, keserves harcok árán tett szert, soha semmiféle divatos tan vagy áramlat kedvéért le nem mondott. A szellem tehát az igazi valóság, amelytől minden más, ami van és létezik, a maga valóságát, jelentését nyeri. A szellem magyaráz mindent, de őt magát csak saját magából érthetjük meg. Az adott tények valósága sem vonható kétségbe, de az öntudatos, szabad és teremtő szellem valósága minden valóság felett áll. „A tények logikáján nem akartam változtatni — úgymond Böhm — hogy sablonos egységet létesítsek; de az öntudat tényét, azaz önmagamat sem vetettem el azért, hogy az idegunt tisztán visszatükrözsem“. A phisikai élet tényei előtt sem húny szemet, sőt azokat nem egyszer világosabban látja és állapítja meg, mint némely természetbúvár, de egész szellemi struktúrája akként van alkotva, hogy nem a szélességbe, hanem a magasságba vágyik. A szellemi élet magaslatain biztos lépésekkel járva, vizsgálja a valólét nagy kérdéseit és a kifejtett, a maga értékéről bizonyos öntudat fényében tekinti a bölcsélet évezredes, örökkévaló kérdéseit. Egyfelől a tények logikája, másfelől a szellem páratlansága, — ez az a kettős pillér, amelyen Böhm tanítása nyugodik. A bölcsélet minden igazi problémája csak arra való, hogy rajta keresztül az élet és a világ lényegének némi részecskéit tekinthessük meg s keressük azt az utat, amely előbb-utóbb a szellem megvalósításához vezet. A ki a problémákon keresztül nem a világot láttatja meg velünk, az nem philosophus, mert a philosophia, mint a megértés tudománya, egyszersmind világlátás és világláttatás is.

Böhm Károly, istenáldotta philosophus és istenáldotta világlátó. Hogyan látta, milyennek látta hát ezt a világot? Minden igazi létnek, minden jelentésnek, minden értéknek ősforrása a szellem. A szellem pedig szabad és öntudatos tevékenység, amely tevékenység folyamán a szellem lényege kifejlik és látható alakot ölt. A szellem — Böhm kifejezése szerint — „öntét“, azaz célok által meghatározott organikus egység. A szellem önmagát megvalósító központi erőforrás, amelyből a megvalósulás mértéke szerint fakad fel az értékek, a jelentések egész világa. A szellem jelentések organikus egysége s mikor tehát a szellem valósul meg, a jelentések valósulnak meg. A jelentés tehát az igazi valóság, amelytől származik minden dolog értelme. Minden szellemi alkotás a szellem méhében öntudatlanul pihenő jelentést hozza az öntudat világosságára s teszi ez által gazdagabbá és értékesebbé ezt a világot, amelyet eképpen valóban a szellem teremt. Böhm, főművében az Ember és Világában az öntudatos szellem mélységeibe bocsát-

kozik alá, hogy itt feltárja az ősalapokat s ezekre építve a magasságokba emelkedjék. A szellemet legmélyebb gyökereiből akarja megérteni és ezért a szellemnek minden mozdulását a maga élményévé teszi. Minden tanítása tehát egy központi élményből fakad és egy központi gondolatban fut össze. A szellem, mint öntét, a szellem, mint erőközpont, a szellem, mint jelentések végtelen hálózata, — mindenik megállapítás ugyanazt a gondolatot juttatja kifejezésre, azt a gondolatot t. i., hogy a szellem szüntelenül tevékeny, teremtő, öntudatos és önértékű, szabad hatalom. A szellem minden mindenekben; mi magunk is szellem vagyunk és szellem a világ is, amelynek megértéséhez az egyéni szellemen keresztül vezet az út.

A szabad és öntudatos szellem, miközben magát kifejti, szüntelenül teremt: a szellem minden értéknek kiapadhatatlan forrása. A szellem önkifejlesztési folyamán nyernek alakot az igazság, a jóság, a szépség eszméi. A fejlődésnek minden lépése közelebb visz az önértékek, a jóság, igazság, szépség kialakulásához s a fejlődésnek minden foka értékben való erősödést jelent. Nem a fejlődés teremt tehát, amint ezt Bergson tanítja, hanem teremt a szellem a maga kifejlése folyamán. Ha jól megfigyeltük a dolgot, látjuk, hogy a szellemben az, ami „van” összeesik azzal, aminek lennie „kell”, összeesik a tény és az érték, a való és az ideál. Csak a mi korlátolt, szűk világunkban halad az értékgyarapodás lassanként, lépésről-lépésre az ideál felé a fejlődés útján. Minél magasabb fokra hág ez a fejlődés, annál szabadabbak leszünk mi, mert annál nagyobb mértékben vagyunk kizárólag alávetve az egyetemes szellem törvényeinek. Az így értett szabadság gazdagodást és gyarapodást jelent és nem egyéb, mint a szellem parancsoló szava előtt való önkéntes meghódolás. Az igazság minden felismerése a szellem tartalmának öntudatrajutását, tehát a szellem felszabadulását jelenti. A igazságnak ebben a páratlan felszabadító erejében látja Böhm az igazság kosmikus erejét és értékét. Az igazság által a szellem gyarapodik s ezen gyarapodás egyúttal a világ gyarapodását is jelenti. Az igazság gazdagabbakká teszi az embereket és a világot. Az igazságnak világértéke van. A magát kifejtő és megvalósító szellem az igazság, szépség, jóság kialakításával áthatja az egész mindenséget, hogy természetté váljon a szellem és szellemmé a természet.

Böhm Károly a maga tanát saját lelke önkifejlésének tekintette s valóban e philosophia nemességében Böhm lelkének nemessége tükröződik vissza. Nemes és tiszta idealismus hatja át e tant; az ideálok végtelen erejében való törhetetlen hit élteti e lelket. A szellem szolgálata szabaddá teszi a lelket

és szeretetre kötelezi; a szellem és a szellem alkotásainak szeretetére. Böhm Károly lelkét az igazságért folytatott küzdelem szabadsággal jutalmazta meg, hogy a szabadság éltető levegőjében csak a kötelesség parancsszavára hallgasson és az érzéki élet kényszere alól felszabadulva, a szépség ezerszínű világában találjon elfáradt lelke enyhülésre. Igazság, szabadság, kötelesség, szeretet, szépség voltak Böhm Károly lelkének útítársai ebben a földi életben; ezek az örök eszmék öltöttek testet filozófiájában és lettek útmutatókká a magyar nemzeti szellem megvalósításában.

Amit Böhm Károly adott nekünk, jelenvaló és eljövendő generációknak kell azt meghálálni az ő szellemében való szeretetteljes elmerüléssel. S mi jól tudjuk, hogy ez a szellem megértetvén a nemzeti élet meggazdagodásának soha ki nem apadó kútfejévé válik.

BARTÓK GYÖRGY.

IV.

Mélyentisztelt Ünneplő Közönség!

Böhm Károlynak nagy emberi és tudományos értékeit a szellemi tudományok hívatott művelői előttem már méltatták.

És ha én, a természettudományok egyik szerény művelője, a régi tanítványok nevében óhajtok róla e helyen megemlékezni, csak annak ismertetésére szorítkozhatom, hogy ki volt nekünk, tanítványainak Böhm Károly.

Ha pedig visszagondolok a gimnáziumban töltött időkre, úgy érzem, nem múlik el nap, melyen az elmúlt boldog idők eszünkbe ne jutnának és azokat vissza ne kívánnánk. És ha életünk ezen elmúlt szakaszára visszatekintünk és a lezajlott események számbavételével mérlegeljük, mennyi volt kulturális kincsünk és mennyi az, ami abból megmaradt, úgy kétségtelenül meg fogjuk állapíthatni, hogy a lelki nyugalomból és gondtalanságból eredő munkakedv és a minden téren való haladás volt az alap, melyen a legszerényebb, de legmagasabb kulturális fejlődés felépült.

Ha ezek tekintetbevételével emlékezünk az elmúlt időkre, elsősorban napsugaras ifjúságunk jut eszünkbe, melyet ezen iskola falai között töltöttünk el, melyben kulturális fejlődésünk és klasszikus műveltségünk azon alapjait nyertük, melyeken további pályafutásunk és boldogulásunk felépült.

Ezt érezzük régi tanítványok. Ilyen érzésekből kifolyólag alakult a volt tanítványok egyesülete, azért keressük fel a régi iskolát a hála és ragaszkodás igaz érzésével mindannyiszor, valahányszor arra alkalmunk nyílik és büszkén valljuk magunkénak azt a gimnáziumot, mely az ország összes középiskolái között már évek óta legelső helyen áll.

Ha ezek után Böhm Károlyról, mint tanárunkról óhajtok megemlékezni, méltóztassanak megengedni, hogy ez alkalommal kissé subjectiv is legyek. Erre az bátorít fel, hogy Böhm Károly négy évig volt osztályfőnököm. Mint alsóbb osztályokba járó tanulók gyerek-ésszel benne csak a szigorú tanárt láttuk, később mint érettebben gondolkozó ifjakhoz már eljutott nagy tudós

híre és mikor az osztályban megjelent, úgy éreztük, hogy körünkbe egy nagy és magas célokra hivatott ember lépett. Ezt éreztük mi, de Böhm Károly velünk ezt sohasem érezte. Tanári hivatásával járó fáradtságos és nehéz munkával és nagy türelemmel oltotta belénk azt a tudást, melynek még ma is nagy hasznát látjuk. Az Ő célja intelligens életképes generációk nevelése volt, kik az életben helyüket megállják. Böhm Károly érdekünkben le tudott szállni olyan magaslatról, melyre feltekinteni mi akkor képesek nem lettünk volna. Sokszor jut eszembe még ennyi idő után is, milyen lelkesedéssel olvasta és magyarázta nekünk a latin és görög klasszikusokat, milyen rajongással és lelkesedéssel tudta számunkra érthetővé tenni, hogy mi azokban olyan szép és mért olyan szép. Ily módon az ókori írókat velünk nemcsak megértette, de meg is tudta kedveltetni. A könyvekből használt banális fordításokat természetesen azonnal észrevette és mindjárt tudta, hogy azok honnan származnak. Ilyenkor azonban nem haragudott és szigorú arcán a nagy filozófus alig észrevehető stoikus és elnéző atyai mosolya jelent meg, amikor kifejtette, hogy a klasszikusok fordításának lényege nem a rímhez, vagy az egyes szavakhoz való banális ragaszkodás, hanem az író gondolatainak helyes értelmezése.

Mennyi fáradtsággal és milyen lelkesedéssel magyarázta nekünk a lélektan és logika alapjait; pedig az neki áldozat lehetett, mikor egy teljesen tájékozatlan hallgatóságnak olyan tudomány alapelemeit kellett tanítania, melynek ő akkor már legmagasabb sphaeráiban szárnyalt.

Böhm Károly azonban nem volt tekintettel saját személyére, amikor bennünket nevelt és tanított, hanem szeretettel és egyénileg foglalkozott velünk. Örült, ha látta, hogy tanításait helyesen fogjuk fel és még nagyobb öröme volt, ha tanítványait eredményesen állíthatta nehezebb feladatok elé. Ezen elvei mint tradíciók ebben az iskolában még ma is megvannak, ahol utódai generációkat ilyen szellemben nevelnek. Az ilyen szellemben való nevelésre a mai nehéz időkben nagy szükség van, mert a történelem ismétlő tanulságai azt a törvényszerű igazságot mutatják, hogy a világhatalmasztrófák után következő korszak jellege attól függ, hogy a romok alól milyen erők szabadulnak fel. Ha ezen felszabaduló erők nincsenek kellően megalapozva a romok újból eltemetik őket és újjáépítő képességük megszűnik. Hazánkat újjáépítő férfiak közül többen ezen iskolából kerültek ki és úgy vélem, hogy ezen képességek azon nevelési elv alapozta meg, melyet Böhm Károly tizenhárom éves igazgatósága folyamán meghonosított és még ma is legnagyobb erőssége ezen iskolának.

Mi pedig régi tanítványok, büszkén valljuk magunkat Bőhm-tanítványoknak. Hogy ennek a két szónak milyen hatása van, annak jellemzésére legyen szabad életemből egy kis epizódot felemlíteni.

Mikor annak idején a Tisza István Egyetem tanácsa előtt a tanári esküt letettem, a formák és üdvözlések után beszélgetés kezdődött el közöttünk. Kérdezték hol születtem, honnan jöttem, hol végeztem, stb. Én az utolsó kérdésre büszkén azt válaszoltam, hogy Bőhm Károly volt négy évig osztályfőnököm. A tanács képe erre egyszerre megváltozott. Körülvettek, mindegyik ismerte őt Kolozsvárról és róla folyt tovább a beszélgetés. Én pedig úgy éreztem, hogy ama tiszteletnek és elismerésnek napsugarából, mely a termet nevének említésére egyszerre megtöltötte, egy sugár reám is ragyogott.

Jól eső érzéssel, büszkeséggel hagytam el a termet, mert jól esett látnom, hogy Bőhm Károly nagy tudását és jelentőségét mindenütt ismerik, ahol a tudomány művelése folyik.

Mi pedig, kik erre az emlékünnepeyre összegyűltünk megtartjuk az evangelicus gymnasium traditioit és gyermekeinket ebben az iskolában és ezen iskola szellemében fogjuk neveltetni és lelkükre fogjuk kötni, hogy mikor Bőhm Károly emléktáblája előtt elhaladnak, mindig gondoljanak arra, hogy ez egy nagy ember emléke, melynek az ő kis szivükben tovább kell élnie.

Bőhm Károly, szerett tanárunk, emlékedhez mindig szeretettel és hálával ragaszkodunk. Mi, kik tanítványaid voltunk, tudjuk és érezzük a legjobban, ki voltál nekünk mint tanárunk és atyai jóakarónk és nagy tudásoddal mennyi dicsőséget szereztél hazánknak.

Dr. ELISCHER GYULA.

V.

*Mélyentisztelt Ünneplő Közönség!
Kedves Ifjúság!*

Köszönetet mondok összes megjelent vendégeinknek, hogy eljöttek és ezt az ünnepséget fényessé és emelkedetté tették; de úgy érzem, hogy kötelességem nekem köszönetet mondanom Szigethy Lajos kollégánknak az imént elhangzott beszédén kívül az ő lelkes buzgóságáért is, hogy ezt az emléktáblát kezdeményezte és nagyrészt létrehozta.

Én, mint ennek az iskolának mostani igazgatója, az emléktáblát hálás köszönettel átveszem és ígérem, hogy azt nagy kegyelettel fogom őrizni, amit annál inkább ígérhetek, mert Bóhm Károlyhoz engem is a hálának erős köteléke fűz. És szent meggyőződéselem, hogy őrizni fogják kegyelettel e táblát az utánam következő későbbi igazgatók is valamennyien. És most ez a tábla hirdetni fog egy dicső nevet: Bóhm Károly nevét.

De nemcsak ez a tábla hirdeti az ő nevét. Hirdeti Besztercebányán, az ő szülőházán, egy másik tábla is. Mindkét tábla hasonló feladatot teljesít: hogy hirdeti az ő nevét. Az itteni tábla — azt mondhatnám — élő tábla, de az a tábla ott, haldokló tábla, mert napról-napra kevesebb magyar olvassa. Adja a Mindenható, hogy még belátható időn belül jöjjön egy sorsfordulás, amely lehetővé tegye azt, hogy azt a haldokló táblát minél többen olvashassák a mi testvéreink, az üldözöttek, a hazájukba visszatért felvidéki magyarok.

Dr. HITTRICH ÖDÖN.

M E L L É K L E T E K

1.

Igen Tisztelt Igazgató Úr!

Hálásan köszönöm a Böhm Károly emléktábla leleplezésére szóló megtisztelő meghívást és egyben szívemből sajnálom, hogy a gyönyörűnek ígérkező ünnepélyen teljesen elháríthatatlan hivatalos lekötöttségem miatt nem vehetek részt. Szívem szerint résztvettem volna pedig, mert a halhatatlan Geniusnak én is szellemi életem legnemesebb indításait és világnézetem egész logikai gerendázatát köszönöm. A Logos prófétája volt ő, akiért mint lelkipásztor, ígehirdető és tanító nem szűnök meg hálát adni a magyar gondolkozást bölcsen formáló és vezérlő örök abszolút Szellemnek, nemzetünk gondviselő Istenének.

Fogadja Igazgató Úr nagyhirű evangéliumi iskolája számára legkiválóbb tiszteletem őszinte nyilvánítását.

Maradok

Debrecenben, 1928. június 16.

készséges híve

Dr. RÉVÉSZ IMRE,

ref. lelkipásztor, ehk. főjegyző,
egyetemi magántanár.

2.

Debrecen, 1928. VI. 18.

Igen Tisztelt Igazgató Úr!

Megkaptam a Böhm emléktábla felavatására szóló meghívót. Köszönöm szépen, szeretnék ott lenni az ünneplők közt, de ebben a percben még nem tudom, fölmehetek-e, elmaradni pedig nem szeretnék. Azért, ha nem jelenhetném meg, jelentse ez az igénytelen néhány sor hódolatomat és hálámat a fényes elme előtt, aki azt a lelket hirdette és plántálta tovább, mely-

nek Luther és Kant és Platon a forrásai és amely a világ legfelségesebb misszióját nyitja meg az ember előtt, ha egyszer fogékony lesz iránta. Szabad odapecsételődéssel engedelmeskedni a szellemiség egyetlen és igazi valóságának és értékének, azért a szüntelen elbelsőülés elvét teszi élő motívummá tudományban, világformálásban, az egész kultúrában. Csak protestáns erők termelhettek ilyen bámulatosan és tiszta magas és izmosan gyakorlati szellemet, melynek még nem értük el egész életformáló teljességét; de kell, hogy hirdessük és hozzá utaljuk a lelkeket, mert sohase volt nagyobb szükség rá, mint a megmerevítő és múmiabalsamozó vágy e ránk nehezdedő korában. Boldogan és hálával készülök erre az ünnepre, mert a *miénk* volt ez a kegyelmi ajándék. — mély hálával, hogy közelében élhettem egy időben és hogy oly közvetlenül és boldog hódító erővel ragadott lelke körébe, hogy minden emberi hatások között a legtöbbet neki köszönök. Ezzel az egyszerű hódolattevéssel, melyet egyebütt és egyébkor ennyire se mondhattam volna el, jelentem tiszteletteljes ünneplő részvételemet az ünneplők nagy seregében és a magam szerény módján belső és ki nem írható odaadásomat a Böhms Károly szellemi öröksége terjesztésére és ezzel az érzéssel kívánok az ünneplő egyháznak és iskolának a Böhms Károly hagyatékából szüntelen gazdagodást, régi, tiszta híre, neve, dicsősége szüntelen gyarapodását.

Kiváló tisztelettel

TANKÓ BÉLA
egyetemi tanár.

3.

Igen Tisztelt Tanári Kar!

Midőn a budapesti evang. főgymnasium fenntartó testülete Böhms Károly emléktábla-avató ünnepével hódol volt igazgatója, a nagy philosophus emlékének: a Luther-Társaság is ünnepet ül és ez ünnepélyen dr. Schneller István alelnökével és dr. Scholtz Oszkár választmányi tagjával képviselteti magát s e sorok útján üdvözli az elsősorban ünneplő főgymnasiumi tanári kart.

A Luther-Társaság nemcsak hivatalos, hanem sajátos feladata alapján hivatott is Böhms Károly emlékének ünnepelésére. Hisz Böhms Károly philosophiája lényegileg protestáns philosophia. Okok alapján a pozitívismus szellemében akarja

Böhm a „világot“ megérteni és ez alapon a világ fölött uralkodni. De nem áll meg itt, hanem Kant szellemében az „ember“ elé célokat, értékeket s így az *adott* fölé feladatokat tűz. Az ember feladata pedig az, hogy az ember öntudata önmagába felvegye a szellemével rokont, tehát válogatva a különböző indító okok, illetőleg értékek közt, a jónak, az igaznak és a szépnek feltétlen értékeit; azokkal magát azonosítsa és így nem más által, hanem csak is *önmaga* által meghatározatva, tehát *szabadon* igyekezzék ez értékeket megvalósítani s így a *szellem nemességét* és tisztaságát uralomra juttatni. Ha az ember szellemiségével járó, a jó, az igaz a szép által való lelki meghatározottságot nemes érzületnek nevezzük: úgy azt mondhatjuk, hogy az ember értéke nem ismerete anyagától, nem akarata cselekedeteitől, hanem egyedül *érezületétől* függ.

Ugyanezt célozta Luther is, midőn az ember *értő* irányítást az egyház tradíciójától, az egyházban kifejlődött dogmarendszerétől fel akarta szabadítani és akaratát az ezt csak is bénító aprólékosan előírt cselekedetek követelésétől mentesíteni s midőn azt kívánta, hogy az ember Isten kegyelméből bizalomteljesen vegye szívébe, lelke teljességébe Jézus Krisztus szellemét s ezáltal újjászülvé élje a keresztény ember szabadságának életét (Freiheit das Christenmenschen), felszabadulva az egyház gyámsága alól, mint a láthatatlan egyháznak tagja, önmagának papja. (Egyetemes papság elve). A bötű — nehezédjék akár az értelemre, akár az akaratra — öl, a bennünk élő krisztusi szellem pedig éltet. (II. Kor. 3, 6).

Más szavakkal válogatott közönségnek ugyanazt hirdette Böhm, mint Luther a nagyközönségnek.

Midőn ezért is a Luther-Társaság nevében az ünneplőkkel egy értelemben őszinte örömmel üdvözljük az elsősorban ünneplő tanári kart; Önérzettel jelenthetem, hogy a Luther-Társaság nemcsak szóval, hanem tettel is hozzájárult Böhm Károlyunk ünnepléséhez, amennyiben közölhetem, hogy Böhm Károly philosophiai rendszerének V. kötete: Ethikája, a Luther-Társaság kiadásában körülbelül 20 íven a napokban kerül ki a sajtó alól.

Kívánjuk azt, hogy Böhm emléktáblája a gymnasiumi ifjúságot állandóan emlékeztesse ez önző, anyagias irányú időben arra, hogy a legnagyobb és igazán boldogító érték a szellemi szabadság, az autonómia és az ezen alapuló erkölcsi jellem és ennek érvényesülése egyházunk és hazánk felvirágzásában.

Budapest, 1928. június hó 20-án

Dr. SCHNELLER ISTVÁN
a Luther-Társaság alelnöke.

❖ FÉBÉ ❖

Evang. Diakonissza Anyaházi Nyomda
Budapest, VII., Damjanich-utca 28 b. sz.

Felelős: Fekete Géza

